

Akademikere får også barn, bare senere

Trude Lappegård

Kvinner som tar høyere utdanning får oftest barn senere enn andre kvinner, og forskjellene mellom kvinner med høy og lav utdanning øker. Men de høyt utdannede kvinnene får nesten like mange barn til syvende og sist. At småbarnsperioden blir stadig mer forskjellig reiser nye utfordringer til likestillingspolitikken og velferdspolitikken.

Kvinnerollen i det moderne samfunnet er forandret, og fruktbarhetsmønsteret til dagens unge kvinner er annerledes enn det var for deres mødre. I løpet av de siste 30 årene har det skjedd en overgang som gjerne blir omtalt som "den andre demografiske transisjonen" (van de Kaa 1987). Denne overgangen kjennetegnes blant annet av at fruktbarheten går ned og at kvinner utsetter tidspunktet for når de får sitt første barn. I tillegg er livsløpsmønstrene til dagens unge kvinner mer forskjellige enn de var for noen tiår siden. Stadig flere kvinner velger å vente til senere i livsløpet med å få barn, men fortsatt er det mange som stifter familie i 20-årene. Utviklingen går også i retning av større ulikhet i hvor mange barn kvinner velger å få, noe som har ført til en nedgang i den tidligere store andelen tobarnsmødre (Lappegård 1998).

I denne artikkelen ser vi nærmere på hvilken betydning lengden på utdanning har for når kvinner får sin første fødsel og antall barn de får. Fruktbarhetsmønsteret har endret seg, det samme har utdanningsmønsteret. Utdanning vil derfor ha ulik betydning for kvinners fruktbarhet avhengig av hvilken

generasjon hun tilhører. Spesielt vil det være interessant å se nærmere på hvilken betydning utdanning har for kvinners fruktbarhet i de yngre generasjonene. Vi skal også se nærmere på forskjeller mellom kvinner innenfor samme generasjon.

Artikkelen er basert på registerdata¹ og analysene er gjort i et kohortperspektiv, det vil si at vi følger hvert enkelt fødselskull eller kohort gjennom deres fruktbarhetsperiode. Analysene er gjort på femårs fødselskohorter for å få store nok grupper til analysene som ble gjennomført. Artikkelen tar utgangspunkt i kvinner bosatt i Norge 31. desember 1998 og deres utdanningsnivå per 1. oktober 1997².

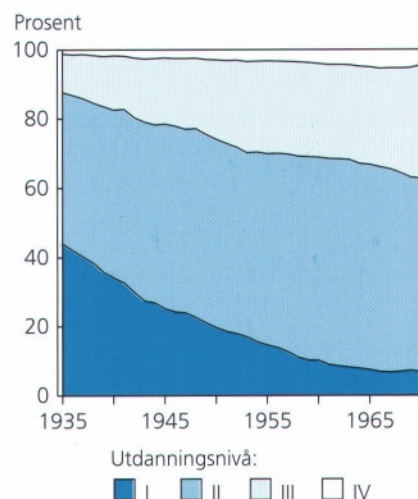
Ulikhet og utdanning

Siden 1980 har det vært en fordobling av kvinner som har fullført høyere utdanning. I 1996 hadde for eksempel over 20 prosent av alle kvinner over 16 år universitets- eller høyskoleutdanning, mens det blant kvinner i aldersgruppen 30-39 år var 30 prosent (Statistisk sentralbyrå 1998). Til tross for den sterke veksten i antall kvinner med høyere utdanning vi har sett de senere årene, er det fortsatt slik at de fleste kvinner ender opp med en relativt

kort utdanning. I figur 1 viser vi andel kvinner på ulike utdanningsnivåer fordelt etter fødselskohort.

Utdanningsnivået til norske kvinner har økt. Mens det i de eldste fødselskohortene var over 40 prosent av kvinnene som ikke hadde utdanning utover grunnskolen, utgjør disse en marginal gruppe blant dagens

Figur 1: Kvinner utdanningsnivå¹, etter fødselskohort²

¹ Utdanningsnivå: Se egen ramme

² I de yngste kohortene vil det fortsatt være en del bevegelser mellom utdanningsnivåene

Kilde: SSBs befolkningsstatistikk og SSBs utdanningsstatistikk

unge kvinner. Kvinner som avslutter sin utdanning etter videregående skole er den største gruppen. I de yngre kohortene er den imidlertid synkende til fordel for kvinner som tar høyere utdanning. Den største veksten av kvinner med høyere utdanning finner vi blant dem som tar kort høyere utdanning, det vil si inntil fire år utover videregående skole. Gruppen av kvinner med lang høyere utdanning, det vil si hovedfag eller embetseksamens høyere grad utgjør fortsatt en marginal gruppe.

Å ta utdanning legger føringer

Antallet kvinner som tar høyere utdanning, øker generelt. For kvinner født i 1940 var det nærmere to av ti som hadde høyere utdanning, for kvinner født i 1960 hadde gruppen økt til nærmere tre av ti og for de født i 1970 har hittil nærmere fire av ti tatt høyere utdanning. Utdanningsnivået blant norske kvinner er med andre ord i sterk endring.

Utdanning er en ressurs som blant annet gir kvinner muligheter og status i arbeidslivet. Yrkesdeltakelse og posisjon på arbeidsmarkedet vil være med å legge føringer på kvinners valg i forhold til familiedanning og barneomsorg. Tidligere studier, både nasjonale og internasjonale, har vist at utdanning bidrar til ulikhet mellom når kvinner inngår samliv og når de får sitt første barn (Blom mfl. 1993, Rindfuss mfl.

1996). Denne ulikheten har ført til en polarisering mellom kvinner med kort utdanning på den ene siden, og kvinner med lang utdanning på den andre siden (Ellingsæter mfl. 1997). Dette er med på å skape sosial ulikhet mellom kvinner. Sosiale forskjeller mellom kvinner er et aktuelt tema innenfor kvinneforskning. Fortsatt er det slik at utdanning blir sett på som en sentral mekanisme i reproduksjonen av ulikhet i det norske samfunnet (Hansen 1995).

Tidligere er det blitt vist at sosial bakgrunn har hatt en blandet betydning for endringen i rekrutteringen til utdanning blant kvinner. På den ene siden har det foregått en utjevning i sjansene til utdanning utover grunnskolenivå. På den andre siden er sjansen til å nå aller lengst i utdanningssystemet i stor grad bestemt av sosial bakgrunn, slik at det fortsatt er snakk om reproduksjon av betydelige sosiale forskjeller (Ellingsæter mfl. 1997). Selv om flere altså tar utdanning, er

det fortsatt klare forskjeller mellom kvinnene med hensyn til hvor lang utdanning de tar.

Ikke alle venter like lenge med å bli mødre

Den generelle trenden i alle aldersgrupper er en stadig utsettelse av tidspunktet for når kvinner får sitt første barn. Analyser av fruktbarheten på 1990-tallet viser imidlertid at forskjellen mellom dem som får barn i ung alder og de som utsetter fødslene, blir større. Dette skjer ved at de som venter lengst med å bli mødre, venter stadig lengre, mens tempoet endrer seg mindre blant dem som får barn i ung alder (Lappegård 1998). Fra USA er det blitt vist at utsettelse av førstefødsler skjer blant kvinner i ulike utdanningsgrupper, men at tempoet er forskjellig, slik at forskjeller som følge av utdanning har forsterket seg de senere år (Retherford og Luther 1996).

Med utgangspunkt i enkeltår ser vi at gjennomsnittsalderen ved første fødsel har økt fra 1970 og frem til 1998 i alle utdanningsgruppene (tabell 1). I likhet med i USA skjer utsettelsen i ulikt tempo i utdanningsgruppene. Gjennomsnittsalder

Tabell 1: Gjennomsnittsalder ved første fødsel, etter utdanningsnivå^{1, 2}, 1970-1998

	Utdanningsnivå				
	Alle	I	II	III	IV
1970	23,4	22,4	23,2	24,9	26,2
1975	23,9	22,7	23,5	25,5	27,2
1980	24,7	23,3	24,0	26,5	28,5
1985	25,4	23,7	24,6	27,5	29,4
1990	26,1	23,9	25,3	28,1	30,0
1995	27,0	24,6	26,0	29,1	30,8
1998	27,6	24,0	26,4	29,5	31,6

¹ Utdanningsnivå: Se egen ramme

² Alder målt ved utgangen av året

Kilde: SSBs befolkningsstatistikk og SSBs utdanningsstatistikk

Ramme 1. Utdanningsnivå

I: Utdanning på grunnskolenivå.

II: Utdanning på videregående skole.

III: Kort universitets- og høyskoleutdanning (t.o.m cand.mag.).

IV: Lang universitets- og høyskoleutdanning (embetseksamen eller hovedfag).

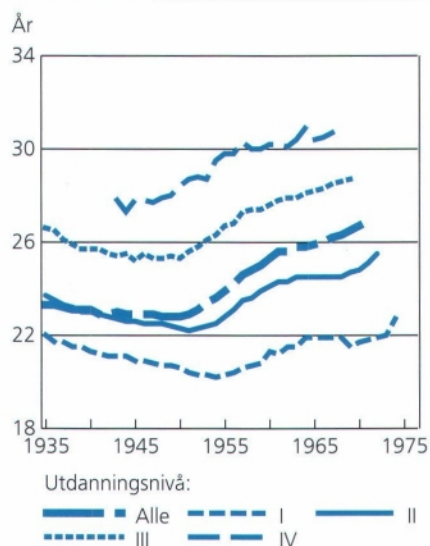
ved første fødsel har økt mest blant kvinner med høyest utdanning. Mens gjennomsnittsalder ved første fødsel har økt med drøye halvannet år fra 1970 til 1998 blant kvinner uten utdanning utover grunnskolen, har den økt med godt over fem år blant kvinner med lang høyere utdanning i samme tidsrom.

For å se nærmere på hvordan utdanningsnivået påvirker tidspunktet da kvinner i ulike generasjoner føder sitt første barn, har vi brukt målene kvartil- og medianalder ved første fødsel (se ramme 2).

Alderen da halvparten av kvinnene i en generasjon har blitt mødre, øker jo lengre utdanning kvinnene har (figur 2). Kvinner med lavere utdanning får barn tidligere enn kvinner med høyere utdanning. Blant kvinner som var født i 1967 og som ikke hadde utdanning utover grunnskolen, hadde halvparten av kvinnene rukket å bli mødre da de var 21,9 år. For kvinner med lang høyere utdanning i samme fødselskohort var medianalder 30,7 år. Sammenligner vi med tidligere generasjoner var medianalder 20,6 år for de med kortest utdanning i 1950-kohorten. Blant dem med aller lengst utdanning hadde halvparten blitt mødre når de fylte 28,4 år i samme kohort.

Tidligere er det blitt påpekt at tendensen til å utsette barnefødsler begynte først for kvinner med lang utdanning. Allerede i 1960-årene gjorde dette seg gjeldende for kvinner født på 1940-tallet (Skrede 1999). Dette var før de nye preven-

Figur 2: Medianalder ved første fødsel, etter fødselskohort og utdanningsnivå¹

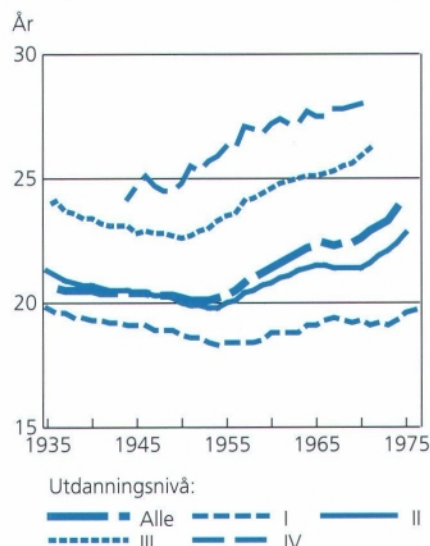
¹ Utdanningsnivå: Se egen ramme
Kilde: SSBs befolkningsstatistikk og SSBs utdanningsstatistikk

sjonsmidlene var allment tilgjengelig og mens medianalder ved ekteskap og første barns fødsel var i full fart på vei nedover i de samme fødselskullene (Noack og Østby 1981, Skrede og Sørensen 1983).

De fleste venter, men noen lenger enn andre

For kvinner født etter 1950 har medianalderen steget jevnt i alle utdanningsgruppene. Dette viser at den generelle trenden med å utsette den første fødselen, gjorde seg gjeldende i alle grupper. Denne utsettelsen skjer imidlertid i ulikt tempo, noe som har ført til at forskjellen mellom de med kortest utdanning og de med lengst utdanning har økt. Dette er et resultat av

Figur 3: Kvartilalder ved første fødsel, etter fødselskohort og utdanningsnivå¹

¹ Utdanningsnivå: Se egen ramme
Kilde: SSBs befolkningsstatistikk og SSBs utdanningsstatistikk

at medianalderen ikke har steget like mye blant kvinner med kortest utdanning som blant kvinner med lengst utdanning. Disse tallene viser at overgangen fra et "tradisjonelt" til et mer moderne familiemønster, ikke har skjedd på samme måte for alle kvinner. Utdanningslengden skaper større skiller mellom kvinner i når de inngår samliv og når de føder sitt første barn (Ellingsæter mfl. 1997).

En annen viktig observasjon er at forskjellen mellom de som tar kort og lang høyere utdanning er mindre blant kvinner i de yngre kohortene enn blant de eldre. I de yngre kohortene ser utdanning ut til å ha en forsterkende effekt på "timing" for første fødsel, noe som innebærer et mer markert skille mellom de som tar høyere utdanning og de som ikke gjør det.

Kvartilalderen, det vil altså si det tidspunktet da en firedel av

Ramme 2. Median- og kvartilalder

Medianalder er et mål som viser alderen da halvparten av samtlige kvinner i et fødselskull har blitt mødre.

Kvartilalder er et mål som viser alderen da en fjerdedel av samtlige kvinner i et fødselskull har blitt mødre.

kvinnene har fått sitt første barn, har også økt i alle utdanningsgruppene. Her har imidlertid forskjellene mellom de med kort og de med lang utdanning økt mer enn hva som var tilfellet med medianalderen. Blant kvinner født i 1950 var forskjellen mellom de med kortest og de med lengst utdanning drøye seks år, mens den for 1970-kohorten hadde økt til nærmere ni år. Kvartilalderen har nesten ikke økt blant kvinner uten utdanning utover grunnskolen, mens den har økt med over tre år mellom 1950-kohorten og 1970-kohorten blant dem med lengst utdanning. I likhet med medianalderen går utviklingen av kvartilalderen i retning av et mer markert skille mellom de med høyere utdanning og de uten.

Større forskjeller også innen utdanningsgruppene

Den generelle utviklingen har vært at medianalderen har økt mer enn kvartilalderen, slik at vi har fått større forskjeller mellom kvinnene i tidspunktet for når de blir mødre første gang. Som vi har sett, forklarer utdanningsforskjellene mye av denne utviklingen. Kvinner med lavere utdanning forsetter å få barn i ung alder, mens kvinner som tar høyere utdanning utsetter første-fødslene stadig lenger. Forskjellene mellom kvartil- og medianalderen har imidlertid økt noe i de ulike utdanningsgruppene. Dette kan tyde på at det også blant kvinner innenfor samme utdanningsgruppe er en tendens i retning av større forskjeller.

Unntaket er kvinner med lang høyere utdanning, hvor differansen mellom kvartil- og medianalder har gått ned. Dette må ses i sammenheng med den høye kvartilalderen i denne gruppen. Blant kvinner født i 1970 hadde kun en firedel av kvinnene med lengst utdanning blitt

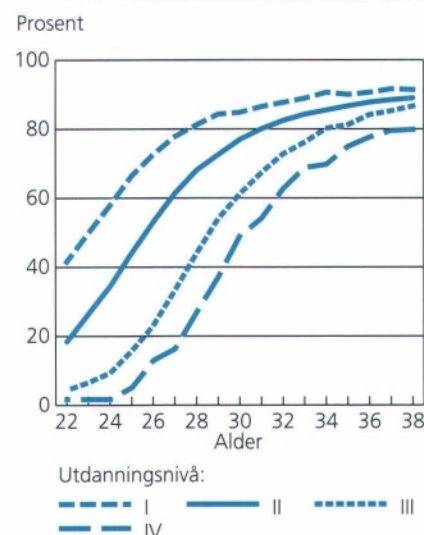
mødre da de fylte 28 år. Økningen i alder ved første fødsel kan ikke bare ses som en følge av at vi får flere kvinner med høyere utdanning, selv om dette er en sentral forklaring. Det er altså ikke slik at utviklingen bare skyldes at vi har fått flere av dem som tradisjonelt har ventet lenge med å få barn og færre av dem som tradisjonelt har vært tidlig ute, det vil si kvinner med lav utdanning.

At vi stadig utsetter tidspunktet for når vi etablerer oss med familie, blir i flere sammenhenger sett som et resultat av de endringene i våre verdiorienteringer som har pågått gjennom siste delen av dette århundre. Innenfor kulturteori blir det beskrevet som et ideologisk skifte fra modernistiske til post-modernistiske verdier, hvor de post-modernistiske verdiene reflekterer større grad av individualistiske holdninger (Inglehart 1990). Det moderne samfunnet har vært preget av store endringer. De ytre rammene rundt familieetablering og barneomsorg er friere, og den enkelte står overfor mange valgmuligheter både i forhold til hvordan hun vil utvikle seg selv og når hun vil etablere familie. I post-modernismen blir egen livsutfoldelse verdsett høyt, mens tradisjonelle verdier får mindre betydning for befolkningen.

De som venter tar fort innpå

Avisoverskrifter om at stadig flere kvinner velger å vente med å få barn til de er over 30 år, gjelder særlig kvinner med høyere utdanning. Som vi har sett, gjelder dette både kvinner med kort og lang høyere utdanning. Et aktuelt spørsmål i denne sammenhengen er i hvilken grad disse kvinnene greier å "ta igjen" sine medsøstre som begynte tidligere.

Figur 4: Andel kvinner i ulike aldersgrupper som har fått sitt første barn, etter utdanningsnivå¹

¹ Utdanningsnivå: Se egen ramme

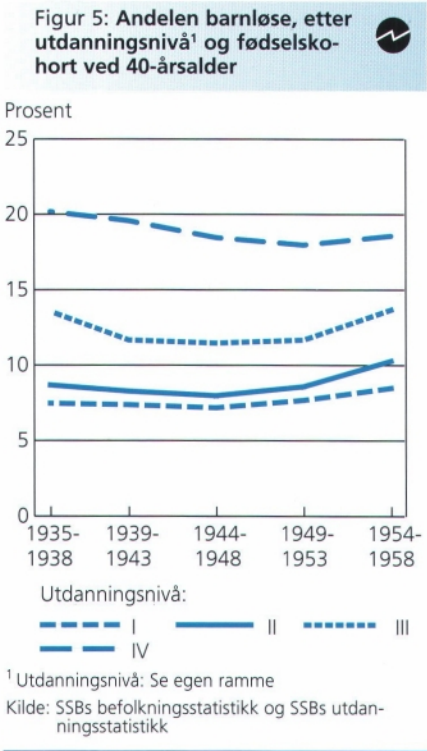
Kilde: SSBs befolkningsstatistikk og SSBs utdanningsstatistikk

Selv om kvinner med høyere utdanning jevnt over kommer senere i gang, så "henter" de seg også inn raskere (figur 4). Når kvinnene nærmer seg 40-årsalderen, ser vi at avstanden mellom de med kortere og de med lengre utdanning er blitt mindre, men det er fortsatt et gap mellom de som har lang høyere utdanning og de som ikke har høyere utdanning. De som har kort høyere utdanning ser imidlertid i større grad ut til å "ta igjen" kvinner uten høyere utdanning enn de med aller lengst utdanning.

Flest barnløse blant kvinner med aller lengst utdanning...

Andelen kvinner uten barn er størst blant dem med aller lengst utdanning (figur 5).

For kvinner med lang høyere utdanning var det blant kvinner født mellom 1954 og 1958 snaut 19 prosent som ikke hadde barn ved

40-årsalder. Dette er hele 10 prosentpoeng mer enn blant de uten utdanning utover grunnskolen i samme fødselskohort. Andelen barnløse har vært relativt stabil, men forskjellig, i de ulike utdanningsgruppene for kvinner født mellom 1935 og frem til 1958. At andelen barnløse er høyest blant kvinner med lengst utdanning, kan ha sammenheng med at det for mange kan være vanskelig å kombinere egen karriere med barneomsorg. I Sverige finner en for eksempel at det i visse grupper av de høyt utdannede er flere kvinner som lever uten mann og barn (Hoem 1994).

...men, andelen går ned i de yngre kohortene

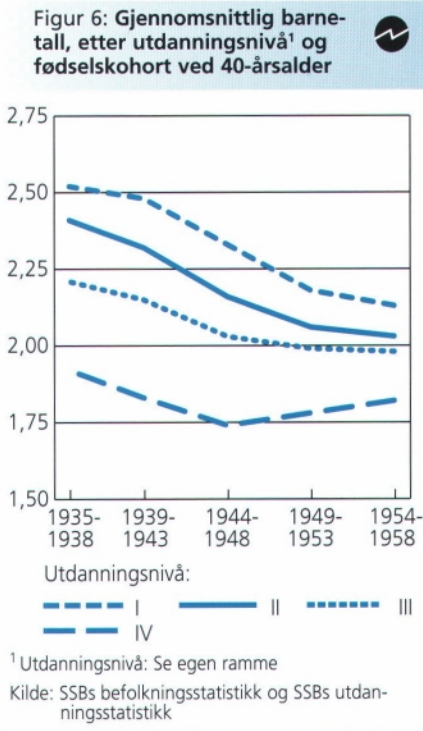
Blant kvinner med lang høyere utdanning er imidlertid andelen barnløse lavere i de yngste kohortene enn i de eldste målt ved 40-årsalder. Også hvis vi ser på 35-åringe-

ne går tendensen i retning av en lavere andel barnløse i de yngste kohortene (1959-1963-kohortene). Andelen kvinner med lang høyere utdanning er liten i alle fødselskohortene, men den er nok mer selektert i de eldste generasjonene enn blant dagens unge kvinner. Selv om kvinnene tar mer utdanning enn tidligere, gir det utsatte fødselsmønsteret mulighet til å etablere seg med godt fotfeste i yrkeslivet før barna kommer. Sammenlignet med tidligere generasjoner av kvinner, har kvinner i dag mye større muligheter til å leve "doble liv": De kan delta på heltid i yrkeslivet uten å gi avkall på familieliv og barn (Skrede 1999). At andelen barnløse går ned i de yngste kohortene, kan være en indikasjon på en vellykket familiepolitikk på 1990-tallet rettet mot kvinner som ønsker å kombinere en yrkeskarriere med barneomsorg.

Kvinner med kortest utdanning får fortsatt flest barn

I tidligere analyser er det blitt vist at utdanningsnivået ikke har like stor betydning for hvor mange barn kvinnene får, som når de får sitt første barn. Det er kvinner med kortest utdanning som får flest barn, men forskjellene til kvinner med lengre utdanning er små, noe som viser at kvinner med lengre utdanning i en viss grad tar igjen forspranget (Blom mfl. 1993).

Forskjellene i gjennomsnittlig barnetall mellom kvinner i de ulike utdanningsgruppene var større i de eldre fødselskohortene enn de er i de yngre (figur 6). Denne utjevningen mellom utdanningsgruppene er i hovedsak et resultat av at barnetallet har gått mer ned blant kvinner med kortest utdanning enn blant dem med høyere utdanning. Den generelle trenden er at barnetallet går ned. Blant kvinner med

lang høyere utdanning går tendensen derimot i motsatt retning, og er på vei oppover i de yngre kohortene.

Stadig flere ettbarnsmødre

I de yngre fødselskohortene har det vært en jevn vekst i andelen ettbarnsmødre blant kvinner i alle utdanningsgrupper. Blant kvinner med lang høyere utdanning har imidlertid andelen gått ned i 1954-1958-kohorten i forhold til forutgående kohorter. Selv om det kan se ut som tendensen til å få kun ett barn er på retur blant kvinner med lengst utdanning, er det fortsatt i denne gruppen vi finner flest kvinner med enten ingen eller ett barn.

Tobarnsnormen på hell?

I Norge er det fortsatt mest vanlig å få to barn, selv om andelen mødre med to barn har gått ned de senere årene. Utviklingen på 1990-tallet har gått i retning av større ulikhet i

hvor mange barn kvinnene får. Det er blitt flere barnløse og vanligere å få mer enn to barn i enkelte grupper (Lappegård 1998). Tobarnsnormen har stått sterkest blant kvinner uten utdanning utover videregående skole og blant kvinner med kort høyere utdanning. For kvinner med kortest utdanning har dette i hovedsak vært et resultat av en relativt høy andel flerbarnsmødre, mens det for kvinner med lengst utdanning i hovedsak er et resultat

av en relativt høy andel barnløse og ettbarnsmødre.

De fleste norske kvinner som får ett barn, får også ett barn til. Figur 7 viser andel av dem med ett barn som også har fått to.

Det er små forskjeller mellom de ulike utdanningsgruppene med unntak av de med lang høyere utdanning hvor andelen ligger noe lavere enn blant de andre utdanningsgruppene. For de yngste fødselskohortene ser det imidlertid ut til at forskjellen mellom utdanningsgruppene blir mindre. Mens andelen ettbarnsmødre som får ett barn til, stiger for kvinner med lang høyere utdanning, går andelen ned blant kvinner uten høyere utdanning.

Hvem får sitt tredje barn?

I våre analyser av utviklingen på 1990-tallet, ser vi en tendens til økning i andelen kvinner med tre eller flere barn. Et interessant spørsmål i denne sammenheng er hvorvidt det er blitt mer vanlig å få sitt tredje barn også i grupper hvor det tidligere ikke var like vanlig. I tidligere generasjoner var det stor ulikhet mellom utdanningsgruppene i andel flerbarnsmødre. Jo lengre utdanning kvinnene hadde, jo mindre var andelen kvinner med tre eller flere barn. Utviklingen går imidlertid i retning av større ulikhet også innenfor utdanningsgruppene mht. hvor mange barn de får. I en analyse på slutten av 1980-tallet så det ut til at kvinner med høyere utdanning hadde større sannsynlighet for å få et tredje barn (Kravdal 1992).

Det er flere flerbarnsmødre blant kvinner med kort utdanning enn blant kvinner med høyere utdanning. Andelen kvinner som får tre eller flere barn har i alle generasjoner vært høyere jo kortere utdan-

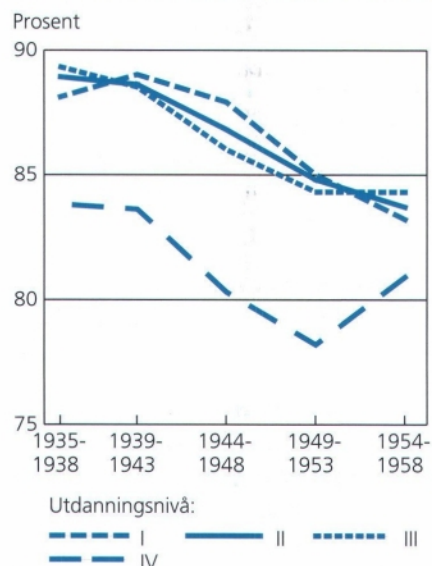
ning kvinnene har. Blant dem som ender opp med tre barn derimot, har den gjennomgående tendensen i alle fødselskohortene vært en høyere andel trebarnsmødre blant kvinner med kort høyere utdanning.

Utviklingen av andelen trebarnsmødre har ikke vært den samme i de ulike utdanningsgruppene. Blant kvinner uten utdanning utover grunnskolen har det vært en jevnt nedadgående utvikling. I de andre utdanningsgruppene har andelen trebarnsmødre i de yngste kohortene økt. Den samme tendensen finner vi blant firebarnsmødrene, hvor andelen går ned blant dem med kortest utdanning og opp blant kvinner i de andre utdanningsgruppene.

Figur 8 viser andelen kvinner som har fått sitt tredje barn blant dem som har fått nummer to.

I de eldste fødselskohortene ser vi en klar sammenheng mellom kvinner som har fått sitt tredje barn og utdanningslengde. Jo høyere andel, jo kortere utdanning har kvinnene.

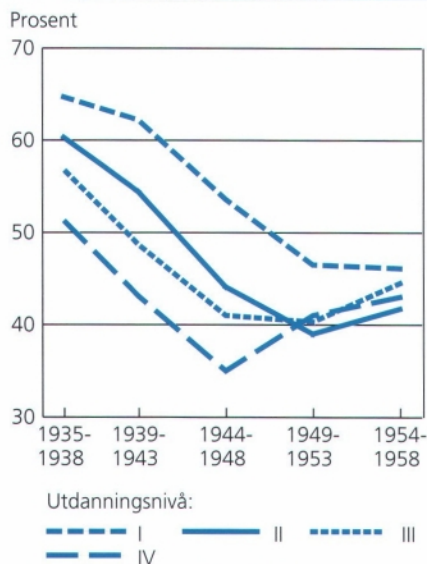
Figur 7: Andel av dem med ett barn som også har fått to. Målt ved 40-årsalder, etter fødselskohort og utdanningsnivå¹. Prosent

¹ Utdanningsnivå: Se egen ramme

Kilde: SSBs befolkningsstatistikk og SSBs utdanningsstatistikk

Figur 8: Andel av dem med to barn som også har fått tre. Målt ved 40-årsalder, etter fødselskohort og utdanningsnivå¹. Prosent

¹ Utdanningsnivå: Se egen ramme

Kilde: SSBs befolkningsstatistikk og SSBs utdanningsstatistikk

For kvinner født på 1950-tallet endrer bildet seg. For de med kortest utdanning er det en synkende andel som får tre barn av de som har to i de yngste kohortene. For de andre utdanningsgruppene går andelen opp i de yngste kohortene. Dette har ført til en utjevning i andelen av kvinner som får sitt tredje barn.

Dilemmaet: Fordeling eller likestilling

Kvinnene i ulike generasjoner har levd livsløpet under ulike rammebetingelser og familiepolitiske regimer. Familiepolitikk står sentralt i den skandinaviske velferdsmodellen, hvor det er politisk enighet om å prioritere barna og deres familier. Det er imidlertid uenighet om hvilke familieformer som skal prioriteres. En uenighet som berører dilemmaet mellom en rettferdig fordelingspolitikk og likestillingspolitiske tiltak. Sistnevnte har stått

sentralt i den kraftige ekspansjonen i familiepolitiske tiltak siden slutten av 1980-tallet med blant annet utvidet foreldrepermisjon, fedrekvote og kontantstøtte. Den kraftige veksten i antall barnehager, for eksempel, kom som en følge av økt yrkesdeltakelse blant kvinner og høyere legitimitet for å tilrettelegge for likestilling i familiepolitikken. Familiepolitiske tiltak har også vært brukt som insentiver for endringer av familiestrukturer. Innføringen av fedrekvoten er et slikt tiltak, hvor formålet var å styrke fars bånd til familien og kvinnenens bånd til arbeidslivet (Brandth og Kvande 1999).

Gjennom tiltak har det vært mulig for skandinaviske kvinner å kombinere yrkesdeltakelse og barneomsorg (Ellingsæter 1995). Dette blir gjerne brukt som en forklaring på hvorfor de nordiske landene ligger på et høyere fruktbarhetsnivå enn land lengre sydoover i Europa. Der en slik kombinasjon ikke er like selvfølgelig, vil det være mange som må gi opp sin jobbkarriere når de får barn. Når spørsmålet om å få barn er et enten-eller-spørsmål, vil det være flere som velger yrkesdeltakelse på bekostning av barneomsorg enn om det hadde vært et både-og (Lappegård 1998). Ekspansjonen av familiepolitiske tiltak, kombinert med gode muligheter for deltidsarbeid og et generelt gunstig økonomisk klima, har gjort en kombinasjon av familie og karriere mer forenlig enn tidligere (Noack 1999). Analyser av norske og finske data viser at permisjonsordninger har hatt en sentral betydning for kvinners atferd på arbeidsmarkedet, og at de også har hatt en viss effekt på fruktbarheten (Rønsen 1998).

Hvilke ordninger en kvinne velger, kan være med på å produsere og/

eller reproducere sosial ulikhet. Blant kvinner med høyere utdanning står normen om egen karriere sterkt. For kvinner med lav utdanning kan imidlertid det å være hjemme en periode være et alternativ til en dårlig betalt og lite givende jobb (Ellingsæter mfl. 1997). I diskusjonen rundt innføringen av kontantstøtten er det blitt hevdet at ordningen vil bidra til å reproducere forskjeller mellom kvinner. På den annen side kan en tenke at kontantstøtten bidrar til større grad av legitimering av at også kvinner med høyere utdanning er hjemme en periode, for eksempel i forbindelse med tredjefødsler.

Kontantstøtte og fordelingspolitikk

Kontantstøtten ble lansert som et fordelingspolitisk virkemiddel hvor et av målene er å yte større likhet i fordelingen av statlige midler til de familier som henholdsvis benytter og ikke benytter barnehageplass (St.prp. nr. 53 1997-1998). Kvinner har felles interesse av at foreldreskap og omsorg politiseres, men blant annet på grunn av ulike posisjoner i arbeidsmarkedet, har de ikke nødvendigvis de samme interessene i hvordan disse oppgavene skal organiseres (Ellingsæter mfl. 1997). Kontantstøtten var ment å skulle gi foreldrene større frihet i valg av omsorgsform (St.prp. nr. 53 1997-1998).

I denne artikkelen har vi sett hvordan utdanning er med på å produsere ulikhet i tidspunktet for når de velger å etablere seg med barn. Denne ulikheten i "timingene" av førstefødsler skaper blant annet store forskjeller i når i livsløpet man er småbarnsforeldre. Dette er en ulikhet som reiser nye utfordringer til likestillingspolitikken og forholdet likestillingspolitikk/velferdspolitikk. Motstandere av kontantstøtten

har i liten grad vært innstilt på å kommunisere dette dilemmaet.

I norsk likestillingspolitikk har utdanning og yrkesdeltakelse blitt sett på som de viktigste veiene til uavhengighet og frihet for kvinnene. Økt likestilling har blitt realitet og ideal for mange, men denne moderniseringen av kvinners liv gjelder ikke for alle grupper kvinner. I den grad familiepolitikk har en effekt på kvinners fruktbarhet, vil det være nødvendig å ta hensyn til effekten for ulike grupper og balansere spørsmålet om insentiver og likhet mot behovene i ulike grupper.

1. FUF-registeret (Fruktbarhets- utdannings- og fødelandsregister) tar utgangspunkt i Fødselshistoriefilen som er basert på opplysninger fra Det sentrale folkeregisteret og gir tilnærmet komplette fødselshistorier for kvinner født etter 1935.

2. I dette materialet har vi ikke kjennskap til utdanningsnivå ved de ulike fødsleene. Vi vet dermed ikke hvorvidt fødsleene har skjedd før, under eller etter utdanning. Utdanning som konstant variabel er likevel interessant fordi planer om fremtidig utdanning vil, i likhet med ferdig utdanning, legge føringer på kvinners fruktbarhetsmønstre.

Litteratur

Blom S., T. Noack and L. Østby (1993): *Giftermål og barn - bedre sent enn aldri?* Sosiale og økonomiske studier 81, Statistisk sentralbyrå.

Brandth, B. og E. Kvande (1999): De reflek-sive faderskap, Upublisert artikkel, NTNU.

Ellingsæter, A. L. (1995): *Gender, Work and Social Change. Beyond Dualistic Thinking*, Institute of Social Research, Oslo.

Ellingsæter, A.L., T. Noack and M. Rønsen (1997): "Sosial ulikhet blant kvinner: Polarisering, utjevning eller status quo?", *Tids-skrift for samfunnsforskning*, 1, 33-69.

Hansen, M. N. (1995): *Class and Inequality in Norway - The impact of Social Class Origin on Education, occupational Success, Marriage and Divorce in the Post-War*

Generation, Rapport, Institutt for samfunns-forskning.

Hoem, B. (1994): Lærere føder flere barn, *Välfärdsbulletinen* nr. 3, Statistiska Centralbyrå.

Inglehart, R. (1990): *Culture Shift in advanced industrial society*, Princeton University Press.

Kravdal, Ø. (1992): "The emergence of a positive relation between education and third birth rates in Norway with supportive evidence from the United States", *Popula-tion Studies* 46:459-475.

Lappegård, T. (1998): Større ulikhet i barnetall, *Samfunnsspeilet* 1998, 5, Statis-tisk sentralbyrå, 42-48.

Noack, T. og L. Østby (1981): *Fruktbarhet blant norske kvinner - Resultater fra fruktbarhetsundersøkelsen 1977*, SØS nr. 49, Statistisk sentralbyrå.

Noack, T. (1999): "Kontinuitet og endring - familiemønstre på slutten et århundre", *Samfunnsspeilet* 1999,4, 28-35.

Retherford, R. D. and N. Y. Luther (1996): "Are fertility differentials by education converging in the United States?", *GENUS - VOL. LII - n. 3-4 - 1996*, 13-37.

Rindfuss, R. R., P. Morgan and K. Offutt (1996): "Education and the changing age patterns of American fertility: 1963-1989", *Demography*, Volume 33 - number 3: 277-290.

Rønsen, M. (1998): Fertility and Public Policies - Evidence from Norway and Finland, Documents 98/12, Statistisk sentral-byrå.

Skrede, K. og A. Sørensen (1983): "På spor av en ny kvinnerolle - Hvilken betydning har tidligere livsløpstilpasning for kvinners tilknytning til arbeidsmarkedet i ulike livsløpsfaser?" i K. Skrede og K. Tornes (red.): *Studier i kvinners livsløp*, Universi-tetsforlaget.

Skrede, K (1999): "Drømmen, dyden og belønningen", i Birkelund, G.E., A-K Broch-Due og A. Nilsen (red): *I skyggen av kunn-skapens tre? Kjønn, klasse og utdanning i senmoderniteten*, Sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen.

Statistisk sentralbyrå (1998): Aktuell utdanningsstatistikk, nr. 3/98.

St.prp. nr. 53 (1997-1998): *Innføring av kontantstøtte til småbarnsforeldre*, Barne- og familiedepartementet.

van de Kaa, D. J. (1987): "Europe's second demographic transition", *Population Bulletin* 42 (1).

Trude Lappegård
(Trude.Lappegard@ssb.no) er konsu-lent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.